

Роксолана ПОПЕЛЮК

аспірант відділу новітньої історії

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ORCID: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-8298-8029>

e-mail: roksolana.hultaychuk@gmail.com

ДИСИДЕНТСЬКИЙ РУХ У СРСР: РОЛЬ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ СПІВПРАЦІ

Проаналізовано характерні ознаки дисидентського руху у країнах Центрально-Східної Європи, що розвивався під тиском радянської тоталітарної системи. Прослідковано хронологію подій та еволюцію опозиційної боротьби у країнах «соціалістичного табору». Виокремлено важливість революцій проти прокомуністичної влади Німецької Демократичної Республіки, Угорської Народної Республіки та Польської Народної Республіки у часи відлиги, значення діяльності дисидентів під страхом репресій у період застою та активізацію руху через пом'якшення системи в часи перебудови.

Виділено значення співпраці між дисидентами різних країн та особливо наголошено на взаємодії між опозиціонерами Української РСР та ПНР. Зазначено, що діяльність українських та польських опозиційних організацій змінювалася під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, але опозиціонери обох країн розуміли та акцентували увагу на важливості спільної боротьби проти тоталітаризму. На основі розповідей дисидентів проаналізовано особливості та складності спільної боротьби за свободу. Зауважено, що радянська тоталітарна система активно працювала над розпаленням міжетнічної ворожнечі між двома народами, щоб уникнути їх об'єднання у боротьбі проти влади, та дисиденти все ж активно працювали разом, внаслідок чого опозиційні «Солідарність» і Народний Рух України стали рушійними демократичних змін у Польщі та Україні під спільним гаслом «За вашу і нашу свободу».

Ключові слова: дисидентство, СРСР, УРСР, репресії, політика, українсько-польські відносини, «Солідарність», Народний Рух.

«Східною Європою ходить привид котрий на Заході називають дисидентством» – такими словами розпочав свій есей «Сила безсилля» майбутній президент Чехії та один із найвідоміших дисидентів Вацлав Гавел (Václav Havel) (Мокрик, 2021). Власне, дисидентський рух, що виник у Радянському Союзі як форма виступу проти існуючого державного ладу та політичного режиму, мав низку характерних ознак і відмінностей у країнах «соціалістичного табору». Але незмінною залишалася його мета – боротьба за національні права та громадянські свободи, а згодом повноцінне звільнення з «тюрми народів». Цікавим і важливим елементом

цієї боротьби є взаємодія представників українського дисидентського руху з опозиціонерами інших країн, зокрема Польщі.

Мета статті – виокремити характерні ознаки дисидентського руху у країнах Центрально-Східної Європи, що перебував під тиском радянської тоталітарної системи; прослідкувати перебіг та еволюцію опозиційної боротьби у країнах «соціалістичного табору».

Вивченню дисидентського руху присвятили свої праці чимало дослідників, адже ця тема не втрачає своєї актуальності і зараз. Багато думок і промов дисидентів виглядають пророчими і частково передбачають сучасні події. Цікавим джерелом для вивчення діяльності опозиції у Радянському Союзі є дослідження дисидентського руху загалом (Бажан, 2000). Прояви інакомислення у Радянському Союзі – це заздалегідь відомі загрози репресій, тому на початках не можна говорити про масовість цього явища. Для розгляду причин виникнення руху Опору важливими є праці про формування опозиційних настроїв (Зеленько, 2015) та перебіг революцій 1950-х років у країнах «соціалістичного табору» (Антипова, 2018; Афоніна, 2011). Також важливі відомості містяться у спогадах (Куронь, 2012; Стус, 1987) та інтерв'ю (Івшина, Шаповал, 2007) дисидентів, адже передають їх безпосередню позицію. Важливими є й дослідження історії опозиційних організацій у Польщі та Україні, учасники яких активно співпрацювали (Гончарук, 1997; Марцинків, 2015).

Явище дисидентства у Центрально-Східній Європі (ЦСЄ) у межах країн, ув'язнених «в найбільшому у світі концтаборі», за визначенням Надії Світличної (Щур, 2016, 1 листопада), Радянському Союзі, мало свої чіткі риси. По-перше, дисидентство тут значною мірою виросло з деєсталінізації, із послаблення «паралічу страху» часів сталінських репресій (Субтельний, 1991, с. 445). Послаблення репресивної політики та розвінчання культу особи Йосипа Сталіна (იოსებ ჯუღაშვილი) дало багатьом надію на повернення справедливості. Але нова влада дала вдихнути повітря свободи тільки поверхнево. Більшість минулих злочинів залишилися у секреті та й репресії нікуди не зникли. Поступове згортання процесу деєсталінізації протягом наступних років тільки сприяло поширенню протестних настроїв (Котляр, 2008, с. 22).

Важливими чинниками формування опозиції в Україні стала поразка національно-визвольної боротьби у середині 1950-х років на заході держави, утиски у суспільному та духовному житті і бездержавний статус України (Котляр, 2008, с. 22). Також для частини осіб, що згодом приєдналися до дисидентського руху в УРСР, сталінські репресії були особистою травмою, адже вони чи їх рідні постраждали від них. Тобто протистояти системі люди наважувалися завдяки історичній пам'яті про пережите раніше.

Загалом, дисидентство у країнах-сателітах й у т. зв. союзних республіках функціонувало як протидія. Протидія репресіям, цензурі, пропаганді, депортаціям, обмеженню свобод тощо. Що сильніший був наступ на громадські свободи, то більше розширювалося дисидентство як явище.

У часи, коли хрущовська відлига вичерпала усі свої позитивні наслідки, на основі невдоволення народу дисидентський рух міцнішав. Помітний вплив на формування інакомудства чинили зовнішні фактори. Передусім це стосується антикомуністичних виступів у країнах «соціалістичного табору», зокрема у Східній

Німеччині, Угорщині, Польщі, розгортання світового правозахисного руху, стимульованого прийнятою 1948 р. та розповсюдженою в Україні від 1963 р. Загальною декларацією прав людини (Павлишин, 2018).

Дисиденти вели протестну боротьбу всередині своїх держав, а також співпрацювали з опозиціонерами на міждержавному рівні. Відповідно події всередині кожної з держав впливали й на сусідні. Опір розвивався хвилями. Спроби руйнації «залізної завіси» під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів переходили з активної фази у помірну і навпаки. Одним із перших символічних моментів на шляху формування антикомуністичної опозиції було народне повстання у Німецькій Демократичній Республіці (НДР) у червні 1953 р. Воно знаменувало початок кризи соціалістичних режимів сталінського типу у Східній Європі. Хоча офіційне пояснення уряду НДР про причини заворушень базувалися на твердженнях про «саботажників та іноземних ворожих агентів», але сам факт того, що робітничий страйк переріс у справжнє народне повстання і поширився практично на всі населені пункти НДР, свідчив про сильне незадоволення суспільства та активний рух спротиву (Афонін, 2011, с. 164–165).

Падіння авторитету Комуністичної партії Радянського Союзу (КПРС) після XX з'їзду партії та доповіді Микити Хрущова відчувалося і в Польській Народній Республіці (ПНР). Під сумнів була поставлена доцільність реалізації у Польщі радянської моделі соціалізму (Антипова, 2018, с. 231). Загальне невдоволення переросло у великий страйк і вуличні демонстрації в Познані у червні 1956 р., що були придушені армією та силами правопорядку. Незважаючи на тиск влади, повстання стало відчутним поштовхом на шляху до демократичних змін у Польщі. Свідченням тогочасного існування польської опозиції є Закон Республіки Польща «Про діячів антикомуністичної опозиції та осіб, репресованих за політичними мотивами» 2015 р. (Якименко, 2017, с. 213–214). Адже закон стосувався осіб, які у 1956–1989 рр., ризикуючи власним життям, свободою, майном та роботою, брали участь в антикомуністичних заходах, спрямованих на відновлення суверенітету і незалежності Батьківщини, або були репресовані з цієї причини.

Ще одним проявом протидії тоталітарному режимові стала Угорська революція 1956 р. Революція завершилася кривавим зіткненням демонстрантів та силовиків. Такі події призвели до втрати престижу Радянського Союзу серед інтелектуалів Заходу. Щоправда серед представників руху спротиву ці події викликали лише поодинокі, не досить організовані спалахи протесту, здебільшого серед студентства, представників творчості та інтелігенції (Бажан, 2000, с. 3).

Але, незважаючи на терор, інакомислення не зникло з Радянського Союзу, а навпаки еволюціонувало. Це стосувалося власне й України. Когорта шістдесятників, які посилили і розвинули свої патріотичні ідеї в часи відлиги, активно протистояли системі. Це підтверджують перші арешти представників українського дисидентського руху, серед яких Михайло та Богдан Горині, Іван Гель, Мирослава Зваричевська, Ярослава Менкуш, Михайло Осадчий, Іван Світличний та ін. У 1965 р. харківський правозахисник Євген Захаров зауважив, що спочатку шістдесятники не порушували питання про відділення України від СРСР, а сподівалися на лібералізацію режиму і вирішення національної проблеми у складі Союзу. Навіть мали симпатиків серед представників української партійно-державної номенклатури,

тому, можливо, до 1965 р. вони не піддавалися кримінальним переслідуванням. Та згодом посилювався ідеологічний і адміністративний тиск на радикальну частину шістдесятників. Коли такі дії не принесли бажаного результату, влада перейшла до репресій (Захаров, 2009, 28 жовтня). Це пояснюється також зміною влади та переходу до періоду застою, у якому прояви інакомислення ставали загрозливими для влади.

Дисидентський рух усе ж зростав у соціалістичних державах. Опозиційні групи, які виступали проти існуючого політичного режиму, й надалі ставили за мету добитися реального дотримання громадянських та національних прав. Подекуди з'являлися й радикальніші ідеї – зміна політичного устрою у країні (Котляр, 2008, с. 22). Це підтверджується тим, що вторгненню радянських військ до Чехословаччини у серпні 1968 р. вже протистояв організований рух Опору. 25 серпня 1968 р. о 12-й годині на Червоній площі при великому скупченні радянських та іноземних громадян група російських дисидентів підняла плакати з написами: «Руки геть від ЧССР!», «За вашу і нашу свободу!», «Геть окупантів!», «Хай живе вільна і незалежна Чехословаччина!». Спроби влади створити образ опозиціонерів як «неблагонадійного елементу» були невдалими (Бажан, 2000, с. 3).

Дисидентський рух набував усе більше рис політичного руху, зокрема і в УРСР. На першому етапі (друга половина 1950-х – середина 1960-х років) протести здебільшого були анонімними – розповсюдження листівок, національної символіки тощо. На другому ж (середина 1960-х років – 1970-ті роки) дисиденти перейшли до вироблення легальних форм боротьби, відображених у широкій петиційній кампанії («Лист 78-ми», «Лист 139-ти») та відкритих акцій протесту (демонстрації в кінотеатрі «Україна» на прем'єрі фільму Сергія Параджанова «Тіні забутих предків» 14 вересня 1965 р.). Окрім того, у цей час активно формувалися громадські організації на захист окремих політ'язнів, а у листопаді 1976 р. було створено Українську Гельсінську групу, яка діяла на основі підписаних радянським керівництвом Гельсінських угод 1975 р. (Бажан, 2005, с. 193).

Від середини 1970-х років прослідковується й активізація польської опозиції. Поштовхом до активних дій став проєкт нової Конституції Польщі, у якому передбачалася легалізація однопартійної системи та конституційне зобов'язання лояльності до Росії. Обидві вимоги викликали опір польського суспільства. У відповідь на це 5 грудня 1975 р. польський економіст Едвард Ліпінський (Edward Lipiński) передав голові польського Сейму меморандум, підписаний 59 видатними діячами польської культури, з протестом проти легалізації обмеження суверенності Польщі. «Маніфест 59» став початком нового етапу польського антитоталітарного руху Опору (Філімонов, 2000, с. 134).

У Польщі почала формуватися єдина демократична опозиція (В'ятрович та ін., 2018). Це було наслідком активного зближення робітників та інтелігенції, адже раніше ці суспільні верстви протистояли владі осібно: студентські виступи у 1968 р. не підтримали робітники, а інтелігенція слабо відреагувала на події грудня 1970 р., коли влада придушила виступи робітників. Але в середині 1970-х років незадоволення робітників та контакти з інтелігенцією дали свої результати (Чушак, 2011, с. 32). У 1976 р. польський опозиціонер Яцек Куронь (Jacek Jan Kuron) разом із групою інших дисидентів заснували Комітет оборони робітників (КОР,

згодом – Комітет суспільної самооборони), що став початком організованого опозиційного руху (Філімонов, 2000, с. 135). У 1977 р. утворюється Рух захисту прав людини і громадянина, організація, що працювала в правозахисному колі. Фактично зазначені вище комітет та рух стали першими опозиційними осередками, що діяли поза правовим полем ПНР, проте відкрито (Чушак, 2011, с. 33).

За період 1976–1979 рр. у Польщі діяли й інші антисоціалістичні угруповання – Студентські комітети солідарності, Комітет селянської самооборони, Рух молоді Польщі, які представляли різні ідеологічні течії і погляди. Лідерами цих організацій були історики, філологи, соціологи – прибічники демократичних традицій у суспільному житті (Тадеуш Мазовецький (Tadeusz Mazowiecki), Броніслав Геремек (Bronisław Geremek), Кароль Модзелевський (Karol Cyryl Modzelewski), Яцек Куронь, Адам Міхник (Adam Michnik) та інші) (Філімонов, 2000, с. 136).

На початку 1980-х років дещо по-різному складалися умови для діяльності опозиції. В умовах соціалістичної системи у Польщі та Угорщині почали формуватися інструменти впливу опозиції завдяки спробам їх легітимізувати, а не заборонити. Натомість у країнах, де опозиційні рухи заборонялися, політична напруга зростала та мала протилежні наслідки (Зеленко, 2015, с. 70–71). В умовах, що склалися, важливою була співпраця українських дисидентів із антикомуністичною опозицією інших країн.

Польський історик Анджей Суліма Камінський (Andrzej Sulima Kaminski) прирівнював відносини поляків та українців у межах Радянського Союзу із перебуванням у в'язниці, коли ключник уміло їх розмежовує, щоб вони не змовилися проти нього. Метою обох народів є знищення в'язниці (Sulima Kamiński, 1987, р. 18). І справді, окрім терору, радянська влада вдало використовувала пропаганду, щоб налаштувати представників різних народів один проти одного і вберегтися від потенційного об'єднання проти себе.

У цьому прагненні народів вирватися з в'язниці активні фази протидії владі українців та поляків не співпали в часі. У Польщі вона настала трохи раніше. На початку 1980-х років український дисидентський рух продовжував існувати, цього не зупинили хвилі арештів проти представників дисидентства. Але потужні репресивні акції частково загальмували виготовлення і розповсюдження самвидаву й активізацію демократичних процесів загалом. Україну на початку 1980-х років називали «заповідником застою». Складним було й налагодження зв'язків української опозиції з представниками інших країн, адже на початку 1980-х років чимало членів українського дисидентства було ув'язнено. Незважаючи на це, українська опозиція поступово переходила від національно-культурного до суспільно-політичного опору (Зайцев, 2011, с. 293).

У Польщі ж у 1980 р. було створено й легалізовано діяльність Незалежної самоврядної профспілки «Солідарність» (В'ятрович та ін., 2018). На думку дослідниці Оксани Кукуруз, саме Польща була першою з країн ЦСЄ, у якій сформувалася чітка опозиція до тоталітарної влади (Кукуруз, 2008, с. 1). На той час усі прошарки польського суспільства, можливо, не усвідомлюючи цього, здавали екзамен на громадянську зрілість. «Солідарність», що постала внаслідок загальнопольського страйку, дала поштовх для створення нових політичних партій, зокрема й правлячої Польської об'єднаної робітничої партії (ПОРП) (Струтинський, 2010,

с. 699–700). Наприкінці 1981 р. «Солідарність» нараховувала вже 9 447 членів (Зеленько, 2015, с. 70).

Польський політичний діяч Ян Новак-Єзьоранський (Zdzisław Antoni «Jan Nowak» Jeziorański) зазначав, що польська опозиція приділяла багато уваги проблемам східної політики й відносинам із українцями, білорусами та литовцями для ймовірного створення спільного фронту й співпраці (Геник, 2011, с. 133). Українці теж розуміли важливість взаємодії з польською опозицією. Ліна Костенко зазначала, що Польща ще у 1960-х роках була чи не єдиним вікном у Європу в наглухо заклепаній «залізній завісі» (Івшина, Шаповал, 2007, с. 536).

Проте в умовах тотальних заборон та обмежень таке спілкування було складним. Польський дисидент А. Міхнік пригадував, що з деякими українськими дисидентами йому вдалося зустрітися тільки на з'їзді Народного Руху в Києві у 1989 р. «З деким із них я познайомився у Варшаві, зокрема з Чорноволом і Горинем. Декого я знав з їхніх декларацій, публіцистики, які читав переважно російською. Хоча дещо було перекладено і польською. Натомість безпосередньо усіх цих людей я побачив саме тоді в Києві» (Міхнік, 2010, с. 12).

У 1980-х роках частина українців все ж вплинули в опозиційні процеси в Польщі. Українські дисиденти Петро Григоренко, Валерій Марченко, Юрій Литвин, Євген Сверстюк, Мирослав Маринович були добре відомими в польських опозиційних колах (В'ятрович та ін., 2018). Окрім того, Анна Валентинович (Anna Walentynowicz) (у дівоцтві – Любчик (Lubczyk)), співзасновниця незалежної профспілки «Солідарність», походила з Рівненської області. Її звільнення з Гданської корабельні стало безпосередньою причиною страйку, який розпочався 14 серпня 1980 р. на цьому заводі, та призвело до утворення «Солідарності». Звільненню передували постійні обшуки та арешти. А. Валентович була активною діячкою правозахисного руху. У період 1980–1984 рр. вона була тричі арештована через свою діяльність, але й надалі продовжувала акції протесту та голодування, належала до ініціативних груп дисидентського руху в Польщі (Подляський, 1986).

Враховуючи, як інформація подавалася у радянській пресі, українські дисиденти знали про «Солідарність» та підтримували профспілку (Марцинків, 2015, с. 131). Зокрема, у спогадах Василя Стуса згадується про захоплення подіями у Польщі та народом, який у тоталітарному світі так вільно захищав своє «людське та національне право» (Стус, 1987, с. 121). Михайло Горинь в інтерв'ю польській пресі у Варшаві зазначав, що зі створенням «Солідарності» з'явилося *чітке переконання, що організація послабить основну ланку, яка з'єднувала країни «соціалістичного табору»* (Крик, 2005, 30 серпня).

Українські політв'язні з надією дивилися на успіхи польської «Солідарності». Як зазначав М. Маринович: «Був один момент, коли ми в таборі склали лаконічну телеграму до “Солідарності” з думкою про те, що нам вдасться той текст передати на волю і що та телеграма буде з нашими підписами. Не знаю, як там з нею склалося, але, в кожному випадку, вона писалась. Не пам'ятаю тексту телеграми, але гасло «за нашу і вашу свободу» – воно було таким надихаючим. Ми зичили їм сил, а з іншого боку розуміли, що вони борються і за нас» (Марцинків, 2015, с. 133). Микола Руденко, співзасновник і перший керівник Української Гельсінської групи, теж зазначав, що ідеї «Солідарності» були відомими та підтримувалися серед

українців. Останні захоплювалися тим, що поляки так високо піднесли гідність свого народу, але відчували також певну заздрість щодо становлення в Польщі монолітного, злагодженого народу (Darski, 1989, s. 214).

Український релігійний дисидент о. Йосип Тереля у 1984 р. написав листа Лехові Валенсі (Lech Wałęsa), у якому зазначав: «Ваша боротьба, вкупі з цілим народом польським, є тією надією, що додає нам сил до супротиву» (Гевко, 2010, с. 152).

Запровадження воєнного стану у грудні 1981 р. та подальший підпільний стан «Солідарності» викликали більше зацікавлення польської опозиції геополітикою. Причину придушення «Солідарності» поляки часто вбачали у «слабкості свого геополітичного розташування». Серед дисидентів набувала популярності ідея необхідності вдосконалення польської східної політики. Українському питанню почала приділятися значна увага, вважалося, що від польсько-українського порозуміння залежить доля народів Східної Європи (Марцинків, 2015, с. 132).

У період «Солідарності» частина української інтелігенції створила український незалежний часопис «Апатрид», однак після запровадження військового стану залишилося тільки підцензурне «Наше Слово». Багато українців стали діячами «Солідарності» – Владислав Фрасинюк, Євген Місило, Володимир Мокрий, Мирон Кертичак та ін. (Геник, 2010, с. 211).

Тему України й українців порушували і в польському самвидаві у позитивній конотації. У 1983 р. з'явилася книжка польського самвидаву «Білоруси, литовці, українці. Наші вороги чи брати?». Її написав Богдан Скарадзінський під псевдонімом Казімеж Підляський. У книжці розглянуто та роз'яснено конфліктні теми польсько-української історії, які радянська влада роками використовувала для підтримання напруги у суспільстві (Підляський, 1986).

Левко Лук'яненко пригадував, що з допомогою польської опозиції покращувався і український самвидав. Зокрема, наприкінці 1989 р. члени Української Гельсінської спілки (УГС) отримали від колег польської солідарності «Порадник незалежного друкаря» – брошуру на 39 сторінок видавництва руху Опору «Solidarni» (Лук'яненко, 2010, с. 130).

Активний ривок до демократії як українські, так і польські дисиденти зробили з другої половини 1980-х років. Після американських санкцій, запроваджених у 1981–1982 рр. у відповідь на агресію СРСР в Афганістані, репресій щодо польського народу і введення військового стану в Польщі, криза тоталітарної держави стала дуже відчутною (Даниленко, 2018, с. 13). В Україні теж склалися внутрішні каталізатори, що пришвидшили демократичні зміни. Зокрема, після Чорнобильської катастрофи на тлі загострення невдоволення владою в Україні відбулися перші мітинги. А внаслідок т. зв. «горбачовської» амністії з таборів звільнилося чимало українських дисидентів. За відносно сприятливих умов періоду перебудови вони стали провідниками громадсько-політичного життя в УРСР (Крупник, 2018, 1 листопада).

Початок перебудови в СРСР і чергова економічна криза у Польщі 1987–1988 рр. зумовили й поживавлення «Солідарності». На 1989 р. політична криза загострилася настільки, що назріла потреба загальної дискусії, яка і ввійшла в історію як круглий стіл із представниками різних громадських та робітничих рухів. У результаті цього було легалізовано «Солідарність» (Зеленько, 2015, с. 73–74).

У 1989–1991 рр. фактично влада і в країнах Центрально-Східної Європи перейшла до сил націонал-демократичного спрямування, які декларували прихильність до демократії і наміри розбудовувати саме демократичну державу. Проте наслідки цих подій були різними в Україні та країнах ЦСЄ. Все через ступінь вкорінення елементів тоталітаризму у радянських республіках та соціалістичних країнах ЦСЄ, а також через рушійні сили, які продукували зміни (Зеленько, 2005, с. 54).

Але «передсмертне дихання» імперії відчувалося. Першими на шлях визвольної боротьби стали Естонія, Латвія та Литва. Наслідки русифікації тут були менш значними, ніж в Україні. Також, услід за «Солідарністю», у Польщі формуються народні фронти спочатку за перебудову, а незабаром за незалежність. Вони стали основною формою об'єднання громадян на шляху до суверенітету. В Україні виникло аналогічне, хоч і не ідентичне об'єднання – Народний Рух України за перебудову (Гончарук, 1997, с. 13). Вже згодом «Солідарність» і Народний Рух України стали генераторами демократичних змін у Польщі та Україні й альтернативою комуністичним елітам (В'ятрович та ін., 2018).

Для пошуку контактів із «Солідарністю» у 1988 р. до Польщі поїхали українські дисиденти Михайло та Богдан Горині. У налагодженні взаємин важливу роль відіграли представники української громади Польщі, а також Церква (В'ятрович та ін., 2018). Надалі такі обміни досвідом стали частішими. Зокрема, у червні 1989 р. Б. Горинь протягом місяця перебував у Польщі та ознайомлювався з польським досвідом опозиційної боротьби. За час, проведений у Польщі, йому вдалося взяти участь у низці важливих зустрічей із провідними діячами польського політичного й інтелектуального бомонду – Стефаном Козаком (Stefan Kozak), Володимиром Мокрим, Яцеком Куронею, Мирославом Чехом (Mirosław Czech), Адамом Міхніком та ін. (Вербицький, 2020, с. 145). Для прикладу, розмова з Я. Куронем тривала 4 години. Зі спогадів Б. Гориня, польський політик зазначав, що про вільну Європу не можна говорити доти, поки у ній існують підневільні народи. Погляд на майбутнє Польщі Я. Куронь відобразив у словах тосту: «Без вільної України не може бути вільної Польщі». Ці слова стали одним із провідних гасел польської політичної опозиції. На зустрічі Б. Гориня і Я. Куроня був присутній В. Мокрий – перший українець, обраний у 1989 р. до польського Сейму X скликання від «Солідарності», керівник кафедри українознавства Ягелонського університету (Крупник, 2018, 1 листопада). Сучасники зазначали, що В. Мокрий чітко наголошував на своєму українському походженні. Та запропонував трансформацію ідентифікації для українців у Польщі: від мислення категоріями «я – представник меншини» до «я – громадянин» (Клімакін, 2020, 28 серпня).

Також перед зустріччю з Яцеком Куронем, Богдана Гориня познайомили з аспіранткою Люблінського католицького університету Богумілою Бердиховською (Bogumiła Berdychowska-Szostakowska), яка активно працювала задля налагодження польсько-українських взаємин (Крупник, 2018, 1 листопада). У 1980–1981 рр., на самому початку «Солідарності», Б. Бердиховська брала участь у створенні і прийнятті двох важливих для українців ухвал. Перша – послання з'їзду делегатів «Солідарності» до людей праці Східної Європи. У ньому профспілка закликала робітників країн т. зв. Східного блоку, зокрема українців, боротися за свої права, свободу зібрань. Другою була ухвала щодо національних меншин. У ній йшлося про

те, що громадяни Польщі, представники інших народів і етнічних груп (українці, білоруси, татари, німці та ін.) повинні мати такі ж можливості розвитку власних культур, як поляки. Сама Б. Бердиховська говорила про Україну так: «навіть силоміць приєднана Україна залишалася тривожним, непередбачуваним елементом советського пазлу. Українська національна свідомість була занадто сильна, імперія сприймала це як загрозу. Саме тому використовувала різні інструменти усунення “проблеми”: голодомори, вбивства, депортації» (Клімакін, 2020, 28 серпня). Також, на думку Б. Бердиховської, поїздка Б. Гориня до Польщі ознаменувала початок нового етапу співпраці з Україною.

Порівняно з попереднім часом, 1989 р. став часом мабуть найактивнішої взаємодії української і польської опозиції. Зокрема, 10 липня 1989 р. головний редактор видання «Gazeta Wyborcza» А. Міхнік опублікував інтерв'ю з Б. Горинем під назвою «Ми хочемо бути незалежною державою» («Chcemy być niezawisłym państwem»). Згодом до Варшави приїздив і В'ячеслав Чорновіл (Крупник, 2019, 22 січня). Сам А. Міхнік зазначав, що у 1989 р. він вперше відчув різницю між становищем опозиції. Якщо у Польщі А. Міхнік вважався одним із найвагоміших політичних в'язнів, адже відсидів 6 років в ув'язненні, то мало хто з українців отримував менше ніж 12 років концтаборів. У цьому сенсі Україна піддавалася жорстокішим репресіям (Гетьманчук, 2011, 14 червня). 13 серпня того ж року на засідання Всеукраїнської координаційної ради (ВКР) УГС до Києва прибув представник «Солідарності» Єжи Ляхович (Jerzy Lachowicz), що підтверджувало консолідацію двох опозицій у боротьбі з тоталітаризмом. На цьому засіданні також заслухали і звіт Б. Гориня про поїздку до Польщі (Лук'яненко, 2010, с. 172).

На І з'їзд Народного Руху 8–10 вересня 1989 р. приїхала делегація еліти «Солідарності». У залі прозвучало привітання А. Міхніка: «Хай живе вільна, демократична і незалежна Україна!» (В'ятрович та ін., 2018). Присутня серед делегації Богуміла Бердиховська пригадувала, що того дня інший член делегації Богдан Борусевич (Bogdan Michał Borusewicz) перевіз через кордон значки, транспаранти, прапори «Солідарності», і дисиденти почали ними обмінюватися. «Ми їм – значок “Солідарності”, вони нам – “Руху”. Польські транспаранти відразу розвісили на стінах актового залу. Коли Адам Міхнік вийшов виступати від імені “Солідарності”, зал вибухнув оплесками», – пригадувала вона (Клімакін, 2020, 28 серпня).

Ще один польський політик Я. Куронь, який народився у Львові і високо цінував своє походження, зазначав, що про зближення двох народів можна говорити передусім через здобуття незалежності. «Бо свобода взагалі сприяє зближенню людей, а неволя – поділяє їх. Хоча, звичайно ж, я знаю, бодай завдяки Солженіцину, що в таборах траплялися спільні виступи представників різних національностей. Отож, і неволя, виявляється, може зблизити – тож це аж ніяк не закономірність. Скажу, відтак, лагідніше: зближення важче досягти в умовах неволі та гноблення, а легше – в умовах волі та свободи» (Куронь, 2012, с. 172).

Підтвердженням цьому стали майбутні події. У Яблонній біля Варшави 4–5 травня 1990 р. зустрілись демократи обох країн – представники «Солідарності» та «Руху», започаткувавши новий етап українсько-польського діалогу. Відтак Польща стала першою країною, яка після Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. визнала Україну як незалежну державу (В'ятрович та ін., 2018).

Наступний розвиток подій вже у складі незалежних держав розвивався порізному і призвів до сучасних подій, які дисиденти частково передбачали. Під час виступу 7 листопада 1997 р. у Києві на мітингу пам'яті жертв комуністичного терору В. Чорновіл із тугою сказав: «На превеликий жаль, ми не зробили того, що зробили наші однодумці в Балтії, в Польщі, в Угорщині, в усьому посткомуністичному світі, коли в 1989–1991 роках там до влади прийшли нові – правочентристські – сили, які ідеологічно близькі до Народного Руху України. Це – Вітаутас Ландсбергіс і “Саюдіс” у Литві, це – Народні фронти в Латвії та Естонії, це – Лех Валенса й “Солідарність” у Польщі, це – Демократичний форум в Угорщині. Це, врешті-решт, Вацлав Гавел у Чехії. Держава, в якій президентом став колишній політв'язень, сьогодні є першою в посткомуністичному світі за економічним розвитком. Саме в Чехії був ухвалений закон про люстрацію, згідно з яким комуністична номенклатура не має права обіймати державні посади. І вони впоралися без тієї номенклатури! А хіба ми не можемо без учорашніх членів ЦК, секретарів обкомів, райкомів, яких попризначали на всі посади? Хіба ми така вбога нація, що не можемо без них обійтися?» (Вегеш, 2003, с. 180).

Незважаючи на невдачі і труднощі, які довелося пережити, дисиденти зробили величезний внесок у розвиток демократичних процесів як у Польщі, так і в Україні та зрештою привели суспільство до звільнення від радянського поневолення. У довгому процесі здобуття свободи та державності взаємодія дисидентів, обмін ідеями та думками мали неабиякий вплив на формування демократичного суспільства і становлення вільних демократичних націй.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Антипова, О. (2018). Міжнародне відлуння суспільно-політичної кризи 1956 року в Польщі. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*, 27, 228–246.

Афоніна, І. (2011). Антисталінське повстання 1953 р. у Східній Німеччині: внутрішньонімецький та міжнародний аспекти. *Український історичний збірник*, 14, 164–172.

Бажан, О. (2000). Зовнішньополітичні акції СРСР у 50–80-ті рр. та їх вплив на розвиток опозиційного руху в Україні. *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВС–КГБ*, 2–4, 515–524.

Бажан, О. (2005). Опозиційний рух в Україні в умовах системної кризи СРСР. *Історія України: маловідомі імена, події, факти*, 189–199.

Вегеш, М. (2003). В'ячеслав Чорновіл у дисидентському русі 60–80-х років. *Carpatica-Carpathica* (Вип. 21: Політологічні студії: історія, теорія, практика), 173–180.

Вербицький, В. Д. (2020). *Громадсько-політична та державотворча діяльність Михайла і Богдана Горинів (1962–1998 рр.)* [дис... канд. іст. наук, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка]. <http://scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/4ae/nvspofxs>

rxwulb211vjfpcsnb3sx0ze/dis_%D0%92%D0%B5%D1%80%D0%B1%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%91_%D0%94..pdf

В'ятрович, В., Файзулін, Я., Яременко, В., Рябенко, С., Майоров, М., Крупник, Л., Бака, В. (2018). «100 років сусідства. Україна і Польща». *Український інститут національної пам'яті*. https://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/100_rokiv_ua_pltext.pdf

Гевко, В. Україна і Польща: до двадцятиліття співпраці. *Україна—Європа—Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*, 6–7, 151–160.

Гетьманчук, А. (2011, 14 червня). Адам Міхнік: «Часом демократія в Україні і Польщі нагадує канібалізм». *Главком*. <https://glavcom.ua/publications/114524-adam-mihnik-%C2%ABchasom-demokratija-v-ukrajini-i-polshchi-nagaduje-kanibalizm%C2%BB.html>

Гончарук, Г. І. (1997). *Народний Рух України. Історія*. Одеса: Астропринт.

Геник, М. (2011). Польсько-українське примирення в політичній діяльності Анджея Іздебського. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*, 20, 132–137.

Геник, М. (2010). Проблема української меншини в Польщі у процесі міжнаціонального примирення. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 2, 207–222.

Даниленко, В. М. (2018). *Україна в 1985–1991 рр.: остання глава радянської історії*. Київ.

Зайцев, Ю. (2011). «Чорна ніч брежнєвської реакції» (1965–1973). *Український визвольний рух*, 15, 263–293.

Захаров, Є. (2009, 28 жовтня). Дисидентський рух на Україні (1954–1987). *Віртуальний музей: Дисидентський рух в Україні*. <https://museum.khpg.org/1256737855>

Зеленько, Г. (2005). «Оксамитові революції», як спосіб ротації влади. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*, 7, 53–62.

Зеленько, Г. І. (2015). Передумови формування конструктивної опозиції в країнах Вишеградської групи. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 2, 64–84.

Івшина, Л., Шаповал, Ю. (2007). Усе було в польській історії. Не було руїни духу. Інтерв'ю з Ліною Костенко. В І. Івшина (ред.), *Війна і мир, або українці-поляки: брати/вороги, сусіди*. Київ: Українська прес-група, 535–543.

Клімакін, Є. (2020, 28 серпня). Легендарна «Солідарність» змінила історію Польщі й надихнула опозиціонерів інших країн. Що діячі профспілки говорили про Україну, чи згадували Волинь і з ким із українців співпрацювали – розповідає польська публіцистка, керівниця стипендійної програми для молодих митців Gaude Polonia Богуміла Бердиховська. *Нова Польща*. <https://novapolshcha.pl/article/solidarnist-i-ukrayinske-pitannya/>

Котляр, Ю. (2008). До питання про термінологію та хронологію інакомислення в Україні в 50–80-х рр. XX століття. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*, 13, 19–26.

Крик, Р. (2005, 30 серпня). Україна і 25-річчя заснування польської профспілки «Солідарність». *Радіо Свобода*. <https://www.radiosvoboda.org/a/934089.html>

Крупник, Л. (2018, 1 листопада). «За вашу і нашу свободу»: взаємодія Української Гельсінської Спілки з польською «Солідарністю». *Український інститут національної пам'яті*. <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/dopovidi/konferenciya-ugs/vzayemodiya-ugs-z-polskoju-solidarnistu>

Крупник, Л. (2019, 22 січня). За вашу і нашу свободу. *Тиждень*. <https://tyzhden.ua/za-vashu-i-nashu-svobodu/>

Кукуруз, О. В. (2008). *Політична опозиція в Україні та Республіці Польща в умовах демократичної трансформації: порівняльний аналіз* [автореф. дис. ... канд. політ. наук, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України].

Куронь, Я. (2012). *Поляки та українці: важкий діалог*. Київ: Дух і літера.

Лук'яненко, Л. (2010). *До історії Української Гельсінської спілки*. Київ: Фенікс.

Марцинків, Н. (2015). Польська «Солідарність» та Україна в 1980–1981 рр. *Acta studiosa historica*, 6, 125–145.

Міхнік, А. (2010). «Українські дисиденти змінили історію України, але час має свої права». *Український журнал*, 12–15.

Мокрик, Р. (2021). Східною Європою ходить привид, котрий на Заході називається «дисидентством». *Локальна історія*. <https://dysydeny.localhistory.org.ua/stories/>

Павлишин, Х. (2018). *Провідні ідеї представників українського дисидентства*. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/30919/1/751.PDF>

Подляський, К. (1986). *Литовці-білоруси-українці – наші вороги чи брати?* Мюнхен: Віднова.

Сайт присвячений Анні Валентинович. (б. р.). <https://www.annawalentynowicz.pl/zyciorys/>

Струтинський, В. Є. (2010). Незалежна самоврядна профспілка «Солідарність»: політико-історичні передумови створення. *Держава і право*, 49, 695–700.

Стус, В. (1987). Таборові записки. В О. Зінкевич, М. Французенко (упоряд.), *Василь Стус: в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників*. Балтимор; Торонто: Українське вид. «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 107–131.

Субтельний, О. (1991). *Україна: історія*. Київ: Либідь.

Філімонов, С. М. (2000). Польські опозиційні організації і їх боротьба проти тоталітарного режиму в країні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»* (№ 408: *Держава та армія*), 133–138.

Чушак, Х. (2011). *Немає вільної Польщі без вільної України: Україна та українці у політичній думці польської опозиції (1976–1989)*. Львів: ПАІС.

Щур, М. (2016, 1 листопада). «Луганський світлячок» – Надія Світлична у спогадах колег по Радіо Свобода. *Радіо Свобода*. <https://www.radiosvoboda.org/a/28089219.html>

Якименко, Ю. (2017). Еволюція опозиції в Республіці Польща. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*, 15, 213–220.

Darski, J. (1989). Najważniejszym zadaniem jest uratowanie samego istnienia narodu ukraińskiego: Z Mykołą Rudenko rozmawia Józef Darski. *Suczasnist'*, 3–4, 214–216.

Sulima Kamiński, A. (1987). W kręgu politycznej ślepoty: Ukraina i Ukraińcy w oczach Polaków. *Opinia Krakowska*, 32, 18–25.

REFERENCES

Antypova, O. (2018). Mizhnarodne vidlunnia suspilno-politychnoi kryzy 1956 roku v Polshchi. *Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky*, 27, 228–246 (in Ukrainian).

Afonina, I. (2011). Antystalinske povstannia 1953 r. u Skhidnii Nimechchyni: vnutrishnonimetskyi ta mizhnarodnyi aspekty. *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk*, 14, 164–172 (in Ukrainian).

Bazhan, O. (2000). Zovnishnopolitychni aktsii SRSR u 50–80-ti rr. ta yikh vplyv na rozvytok opozytsiinoho rukhu v Ukraini. *Z arkhiviv VUChK–HPU–NKVS–KHB*, 2–4, 515–524 (in Ukrainian).

Bazhan, O. (2005). Opozytsiinyi rukh v Ukraini v umovakh systemnoi kryzy SRSR. *Istoriia Ukrainy: malovidomi imena, podii, fakty*, 189–199 (in Ukrainian).

Vehesh, M. (2003). Viacheslav Chornovil u dysydentskomu rusi 60–80-kh rokov. *Carpatica-Karpatyka* (Vyp. 21: Politolohichni studii: istoriia, teoriia, praktyka), 173–180 (in Ukrainian).

Verbytskyi, V. D. (2020). Hromadsko-politychna ta derzhavotvorcha diialnist Mykhaila i Bohdana Horyniv (1962–1998 rr.) [PhD thesis, Natsionalnyi pedahohichnyi universytet im. M. P. Drahomanova, Kyivskyi natsionalnyi universytet im. Tarasa Shevchenka]. http://scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/4ae/nvspofxsrxwulb211vjfpcsnb3sx0ze/dis_%D0%92%D0%B5%D1%80%D0%B1%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%91_%D0%94.pdf (in Ukrainian).

Viatrovych, V., Faizulin, Ya., Yaremenko, V., Riabenko, S., Maiorov, M., Krupnyk, L., & Baka, V. (2018). «100 rokiv susidstva. Ukraina i Polshcha». *Ukrainskyi instytut natsionalnoi pamiaty*. https://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/100_rokiv_ua_pltext.pdf (in Ukrainian).

Hevko, V. Ukraina i Polshcha: do dvadtsiatylittia spivpratsi. *Ukraina–Ievropa–Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Seriia: Istoriia, mizhnarodni vidnosyny*, 6–7, 151–160 (in Ukrainian).

Hetmanchuk, A. (2011, Cherven 14). Adam Mikhnik: «Chasom demokracji v Ukraini i Polshchi nahaduie kanibalizm». *Hlavkom*. <https://glavkom.ua/publications/114524-adam-mihnik-%C2%ABchasom-demokratija-v-ukrajini-i-polshchi-nagaduje-kanibalizm%C2%BB.html> (in Ukrainian).

Honcharuk, H. I. (1997). *Narodnyi Rukh Ukrainy. Istoriia*. Odesa: Astroprynt, 380 s. (in Ukrainian).

Genyk, M. (2011). Polsko-ukrainske prymyrennia v politychnii diialnosti Andzheia Izdebskoho. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Istoriia*, 20, 132–137 (in Ukrainian).

Genyk, M. (2010). Problema ukrainskoi menshyny v Polshchi u protsesi mizhnatsionalnogo prymyrennia. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, 2, 207–222 (in Ukrainian).

Danylenko, V. M. (2018). *Ukraina v 1985–1991 rr.: ostannia hlava radianskoi istorii*. Kyiv (in Ukrainian).

Zaitsev, Yu. (2011). «Chorna nich brezhnevskoi reaktsii» (1965–1973). *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*, 15, 263–293 (in Ukrainian).

Zakharov, Ye. (2009, Zhovten 28). Dysydentskyi rukh na Ukraini (1954–1987). *Virtualnyi muzei: Dysydentskyi rukh v Ukraini*. <https://museum.khpg.org/1256737855> (in Ukrainian).

Zelenko, H. (2005). «Oksamytovi revoliutsii», yak sposib rotatsii vlady. *Suchasna ukrainska polityka. Polityky i politolohy pro nei*, 7, 53–62 (in Ukrainian).

Zelenko, H. I. (2015). Peredumovy formuvannia konstruktivnoi opozytsii v krainakh Vyshehradskoi hrupy. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, 2, 64–84 (in Ukrainian).

Ivshyna, L., Shapoval, Yu. (2007). Use bulo v polskii istorii. Ne bulo ruiny dukhu. Interviu z Linoiu Kostenko. In I. Ivshyna (Ed.), *Viina i myr, abo ukraintsi-poliaky: braty/vorohy, susidy*. Kyiv: Ukrainska pres-hrupa, 535–543 (in Ukrainian).

Klimakin, Ye. (2020, Serpen 28). Lehendarna «Solidarnist» zminyła istoriiu Polshchi y nadykhnula opozytsioneriv inshykh krain. Shcho diiachy profspilky hovoryly pro Ukrainu, chy zghaduvaly Volyn i z kym iz ukraintsiiv spivpratsiuvaly – rozpovidaie polska publitsystka, kerivnytsia stypendiinoi prohramy dlia molodykh myttsiv Gaudy Polonia Bogumila Berdykhovska. *Nova Polshcha*. <https://novapolshcha.pl/article/solidarnist-i-ukrayinske-pitannya/> (in Ukrainian).

Kotliar, Yu. (2008). Do pytannia pro terminolohiiu ta khronolohiiu inakomyslennia v Ukraini v 50–80-kh rr. XX stolittia. *Suchasna ukrainska polityka. Polityky i politolohy pro nei*, 13, 19–26 (in Ukrainian).

Kryk, R. (2005, Serpen 30). Ukraina i 25-richnytsia zasnuvannia polskoi profspilky «Solidarnist». *Radio Svoboda*. <https://www.radiosvoboda.org/a/934089.html> (in Ukrainian).

Krupnyk, L. (2018, Lystopad 1). «Za vashu i nashu svobodu»: vzaiemodiia Ukrainskoi Helsinskoi Spilky z polskoiu «Solidarnistiu». *Ukrainskyi instytut natsionalnoi pamiaty*. <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/dopovidi/konferenciya-ugs/vzayemodiya-ugs-z-polskoyu-solidarnistyu> (in Ukrainian).

Krupnyk, L. (2019, Sichen 22). Za vashu i nashu svobodu. *Tyzhden*. <https://tyzhden.ua/za-vashu-i-nashu-svobodu/> (in Ukrainian).

Kukuruz, O. V. (2008). *Politychna opozytsiia v Ukraini ta Respublitsi Polshcha v umovakh demokratychnoi transformatsii: porivnialnyi analiz* [Abstract of PhD thesis, Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy] (in Ukrainian).

Kuron, Ya. (2012). *Poliaky ta ukraintsi: vazhkyi dialoh*. Kyiv: Dukh i litera (in Ukrainian).

Lukianenko, L. (2010). *Do istorii Ukrainskoi Helsynskoi spilky*. Kyiv: Feniks (in Ukrainian).

Martsynkiv, N. (2015). Polska «Solidarnist» ta Ukraina v 1980–1981 rr. *Acta studiosa historica*, 6, 125–145 (in Ukrainian).

Mikhnik, A. (2010). «Ukrainski dysydynty zminyly istoriiu Ukrainy, ale chas maie svoi prava». *Ukrainskyi zhurnal*, 12–15 (in Ukrainian).

Mokryk, R. (2021). Skhidnoiu Yevropoiu khodyt pryvyd, kotryi na Zakhodi nazyvaetsia «dysydentstvom». *Lokalna istoriia*. <https://dysydeny.localhistory.org.ua/stories/> (in Ukrainian).

Pavlyshyn, Kh. (2018). *Providni idei predstavnykiv ukrainskoho dysydentstva*. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/30919/1/751.PDF> (in Ukrainian).

Podliaskyi, K. (1986). *Lytovtsi-bilorusy-ukraintsi – nashi vorohy chy braty?* München: Vidnova (in Ukrainian).

Sait prysviachenyi Anni Valentynovych. (n. d.). <https://www.annawalentynowicz.pl/zyciorys/> (in Ukrainian).

Strutynskiy, V. Ye. (2010). Nezalezhna samovriadna profspilka «Solidarnist»: polityko-istorychni peredumovy stvorennia. *Derzhava i pravo*, 49, 695–700 (in Ukrainian).

Ctus, V. (1987). Taborovi zapysky. In O. Zinkevych, & M. Frantsuzhenko (Comps.), *Vasyl Stus: v zhytti, tvorchosti, spohadakh ta otsinkakh suchasnykiv*. Baltimore; Toronto: Ukrainske vyd. «Smoloskyp» im. V. Symonenka, 107–131 (in Ukrainian).

Subtelnyi, O. (1991). *Ukraina: istoriia*. Kyiv: Lybid (in Ukrainian).

Filimonov, S. M. (2000). Polski opozytsiini orhanizatsii i yikh borotba proty totalitarnoho rezhymu v kraini. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»* (№ 408: Derzhava ta armii), 133–138 (in Ukrainian).

Chushak, Kh. (2011). *Nemaie vilnoi Polshchi bez vilnoi Ukrainy: Ukraina ta ukraintsi u politychnii dumtsi polskoi opozytsii (1976–1989)*. Lviv: PAIS (in Ukrainian).

Shchur, M. (2016, Lystopad 1). «Luhanskyi svitliachok» – Nadiia Svitlychna u spohadakh koleh po Radio Svoboda. *Radio Svoboda*. <https://www.radiosvoboda.org/a/28089219.html> (in Ukrainian).

Yakymenko, Yu. (2017). Evoliutsiia opozytsii v Respublitsi Polshcha. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filosofsko-politologichni studii*, 15, 213–220 (in Ukrainian).

Darski, J. (1989). Najważniejszym zadaniem jest uratowanie samego istnienia narodu ukraińskiego: Z Mykołą Rudenko rozmawia Józef Darski. *Szczasnist*, 3–4, 214–216 (in Polish).

Sulima Kamiński, A. (1987). W kręgu politycznej ślepoty: Ukraina i Ukraińcy w oczach Polaków. *Opinia Krakowska*, 32, 18–25 (in Polish).

Roksolana POPELYUK

*PhD student of the Department of Contemporary History
of the I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the NAS of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-8298-8029>
e-mail: roksolana.hultaychuk@gmail.com*

DISSIDENT MOVEMENT IN THE USSR:

THE ROLE OF UKRAINIAN-POLISH COOPERATION

The characteristic features of the dissident movement in the countries of Central and Eastern Europe, which developed under the pressure of the Soviet totalitarian system, are analyzed. The chronology of events and the evolution of the opposition struggle in the countries of the socialist camp are followed. The importance of revolutions against Soviet power in Germany, Hungary, and Poland during the «thaw» period, the significance of the

activities of dissidents under the threat of repression during the «stagnation» period, and the activation of the movement due to the softening of the system during the «perestroika» period are highlighted.

The importance of cooperation between dissidents of different countries is highlighted, and the interaction between oppositionists of the Ukrainian SSR and the Polish People's Republic is especially emphasized. The activities of Ukrainian and Polish opposition organizations changed under the influence of internal and external factors, but the oppositionists of both countries understood and emphasized the importance of a joint struggle against totalitarianism. Based on the stories of the dissidents, the peculiarities and complexities of the common struggle for freedom were analyzed. It is noted that the Soviet totalitarian system actively worked to incite inter-ethnic enmity between the two peoples in order to avoid their unification in the struggle against the authorities. Dissidents nevertheless actively worked together, as a result of which the opposition «Solidarity» and the People's Movement of Ukraine became drivers of democratic changes in Poland and Ukraine under the common slogan – «For your and our freedom».

Keywords: dissident, SRSR, USSR, repression, Ukrainian-Polish relations, «Solidarity», People's Movement.